

(Ne)ieškant santykio. Genocido Ruandoje reprezentacijos Lietuvos spaudoje 1994 metais

Zigmas Vitkus

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas
zigmas.vitkus@ku.lt
<https://orcid.org/0000-0003-1894-9903>

Santrauka. Straipsnyje analizuojama, kaip Lietuvos laikraščiai – Lietuvos Rytas, Lietuvos Aidas, Respublika ir Atgimimas 1994 m. reprezentavo genocidą Ruandoje. Siekta nustatyti, ar tuometinė Lietuvos periodinė spauda bandė kurti savitą santykį su tenykščiais įvykiais, ar apsiribojo tik informacijos pateikimu ir retransliavimu, apskritai, kaip žvelgta į įvykius Ruandoje, kokios sąvokos vartotos jiems apibūdinti. Atskleidžiama, kad „genocido“ terminas vartotas retai; dažniau vartoti „piliетinio konflikto“, „piliетinio karo“, „gentinio karo“ terminai, akcentavę konflikto abipusisškumą ir archajiškumą; pastebima, kad publikacijose dominavo karo-centriškas požiūris, pagrindiniais konflikto veikėjais laikant karines pajėgas, o pačias žudynes pateikiant kaip lydimąją karo pasekmę. Nustatyta, kad dauguma publikacijų apie Ruandą buvo trumpi informaciniai pranešimai, orientuoti į faktus, o ne į refleksiją ar empatijos kūrimą. Genocidas su viena kita išimtimi buvo pristatomas kaip geografiškai ir kultūriškai tolimos visuomenės tragedija, žvelgiant į ją iš tolumo stebėtojo pozicijos, neieškant sąsajų su Lietuva ar jos pagalbos galiemybių.

Pagrindiniai žodžiai: Ruanda, genocidas Ruandoje, genocido reprezentacijos, medijos, žiniasklaida, Lietuvos spauda, Jungtinės Tautos.

Received: 14/01/2026. Accepted: 05/05/2026

Copyright © 2025 Zigmas Vitkus. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

(Not) Looking for connection. Representations of Genocide in Rwanda in the Lithuanian Media in 1994

Abstract. *This article analyzes how Lithuanian newspapers, specifically, Lietuvos Rytas (The Morning of Lithuania), Lietuvos Aidas (The Echo of Lithuania), Respublika (The Republic) and Atgimimas (Revival) represented the genocide in Rwanda in 1994. This research seeks to establish whether the Lithuanian periodicals of the time made attempts to create individualized relationship with the events 'there', or the media restricted itself to rendering and presenting the information. The article seeks insights about the way of perceiving the events which took place in Rwanda and establishing what phrasing was being used in descriptions. It has been determined that the term 'genocide' was hardly ever used at all; it is more common to encounter such terms as 'civil conflict', 'civil war' or 'war of tribes', which placed an emphasis on the mutual and archaic nature of the conflict. It has been noted that, in the publications, a war-centric attitude was predominant, and military forces were deemed to be the key actors of the conflict. Meanwhile, the mass killings were presented as an inherent lateral consequence of the war. It has been found out that most publications on Rwanda were brief informative fact-oriented messages, which did not aspire to seek reflection or creation of empathy. With emphatically rare exceptions, genocide was being represented as a tragedy of a geographically and culturally distant society. Genocide was thus viewed from a perspective of a distant observer, without looking for connections with Lithuania or opportunities for Lithuanians to provide assistance.*

Keywords: *Rwanda, genocide in Rwanda, genocide representations, medias, mass media, printed Lithuanian mass media, United Nations.*

Įvadas

Praėjus ketveriems metams nuo Nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos periodiniams leidiniams teko pareiga informuoti apie tutsių genocidą ir nuosakiųjų hutų žudynes Ruandoje, kurias 1994 m. balandį – liepą įvykdė hutų ekstremistai¹. Įvairiais duomenimis, per tris mėnesius de-

¹ Dėl hutų ir tutsių kilmės tebesiginčijama. Kartais teigiama, jog tai skirtingos etninės grupės ar netgi gentys, tačiau šių dienų „ruandistai“ sutaria, kad tai – socialinės, bet ne

šimtys tūkstančių ekstremistinės valdžios radikalizuotų ir organizuotų hutų – daugiausia iš civilių sudarytos milicijos (*Interahamwe*) narių – per tris mėnesius sistemingai, daugiausia šaltaisiais ginklais, nužudė 600–800 tūkst. bendrapiliečių².

Nors kai kurių kitų šalių žiniasklaidos dėmesys šiam genocidui susilaukė dėmesio³, Ligi šiol nebuvo keliamas klausimas, kaip į šį vieną didžiausių nusikaltimų žmonijai XX amžiuje reagavo neseniai nepriklausomybę atkūrusi ir sovietų režimo terorą patyrusi Lietuvos visuomenė ir – šio tyrimo rėmuose – jos nuomonę atspindėjusi (ir tuo pačiu formavusi) nacionalinė periodinė spauda – dienraščiai *Lietuvos rytas*, *Lietuvos aidas*, *Respublika* ir savaitraštis *Atgimimas* (tuo metu ėję 253 tūkst. egzempliorių tiražu).

Darbo tikslas – iširti, kaip minėti laikraščiai reprezentavo genocidą Ruandoje ir kokie redakcijų taikyti kriterijai galėjo lemti tam tikrą informacijos atranką bei jos santykį su kitomis 1994 m. balandžio–liepos mėn. naujienomis: potenciali naujienų vertė (atsižvelgiant į numanomos auditorijos lūkesius), tarpinių šaltinių (užsienio naujienų agentūrų) įtaka, geografinė ir kultūrinė distancija, pagaliau humanitarinės kultūros branda (ją matuojant gebėjimu peržengti savo interesų lauką)?

Atrodytų savaime suprantama ir vis dėlto verta pastebėti, kad periodinės spaudos turinys nėra vien objektyvus įvykių atspindys, bet re-

---

etninės ar „rasinės“ grupės. Mobilesni galvijų augintojai tutsiai Ruandoje tradiciškai buvo išskovoję aukštesnį socialinį statusą nei žemdirbiai hutai, tačiau ikikolonijiniu laikotarpiu skirtis tarp hutų ir tutsių nebuvo absoliuti, o grupės visiškai uždaros – turto įgijęs hutas galėjo tapti tutsiu. Belgų kolonijinė administracija, valdžiusi Ruandą ir Burundį 1922–1962 m. institucionalizavo šią skirtį, sistemingai prioretizuodama tutsius (jie įvardinti kaip aukštesnės „rasės“), taip dėdama pagrindą ateities konfliktams. Žr. taip pat 62 išnašą,

² Dėl tikslų genocido aukų skaičių tebediskutuojama. Žr. Andre Guichaoua. (2020). Counting the Rwandan Victims of War and Genocide: Concluding Reflections. *Journal of Genocide Research*. Vol. 22 (1), 125–141.

³ Žr. Xavier Verschave. (1994). *Complicité de genocidé? La politique de la France au Rwanda*. Paris: La Decouverte, p. 140–141; African rights. (1995) *Rwanda: Death, Despair, and Defiance*, (1995). African rights; Allan Thompson (Ed). *The Media and the Genocide*. (2007). Pluto Press, p. 145–277.

dakinės atrankos rezultatas. Redaktoriai, remdamiesi naujienu vertės kriterijais (aktualumu, reikšmingumu, artumu auditorijai, neabejotina ir subjektyviomis preferencijomis), sprendžia, kurie įvykiai bus „pra-leisti“ ir pateks į publikacijas⁴, panašiai kaip istorikai sprendžia, kurie įvykiai taps „istoriniais“ įvykiais⁵.

Publikacijos apie Ruandą šiame straipsnyje analizuotos keliant ke-turis uždavinius:

- 1) siekta nustatyti, kada genocidas Ruandoje buvo pastebėtas Lie-tuvos žiniasklaidos, kiek dėmesio jam skirta ir kiek ilgai dėmesys buvo išlaikytas;
- 2) nagrinėta, kokiais informacijos šaltiniais rėmėsi leidiniai, koks buvo publikacijų pobūdis ir iliustravimo strategijos;
- 3) analizuota, kaip vaizduotos ruandiečių kančios – ar būta lygini-mų su Lietuvos istorine patirtimi, ar skirta dėmesio individual-lioms istorijoms;
- 4) aiškintasi, kaip buvo aiškinamos šio genocido priežastys ir ko-kios sąvokos vartotos žudynėms apibūdinti.

Atsakymai į šiuos klausimus atskleidžia ne tik tai, kaip į genocidą Ruandoje reagavo iš sovietinės okupacijos išsivadavusios demokratinės visuomenės spauda ir redakcijų vertybines nuostatas, bet apskritai, kaip kurtas santykis su šalimi ir regionu, su kuriuo, atrodytų, nebuvo daug bendra. Ši atodanga, be kita ko, leidžia vertinti ir minėtą spaudos (ir vi-suomenės) moralinės vaizduotės plotį, kuris atsiskleidžia visuomenei susidūrus su skausmingomis tolimesnių visuomenių patirtimis⁶.

⁴ Šį procesą aiškina vadinamoji „vartininkavimo“ teorija (gatekeeping theory). Žr. Da-vid Manning White. (1950). The „Gate Keeper“: A Case Study in the Selection of News. *Journalism Quarterly* 27(3), 383–390; Pamela J. Shoemaker, Timothy P. Vos. (2009). *Gatekeeping theory*. Routledge.

⁵ Edward H. Carr. (1999). *Kas yra istorija*. Vilnius: Vaga, p. 10–12.

⁶ Moralinės vaizduotės sampratą Lietuvoje plėtojo Vytautas Kavolis, Leonidas Donskis, tyrinėja Gintautas Mažeikis. V. Kavolis ją apibūdina kaip tam tikrą darbą: „apie žmo-gaus atsakomybės ir pagarbos vėrtų reikalavimų formavimąsi, apie naujas žmogaus potencialo ir jo ribų <...> sampratą“. Žr. Vytautas Kavolis. (1994). *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga, p. 137. G. Mažeikio pastebėjimu, moralinę nuolat veikia literatūra, ki-

Nors visuomenei reikšmingų temų reprezentavimo spaudoje analizei Lietuvoje skirta mokslinių darbų⁷, nagrinėti ir kai kurie Afrikos žemyne, taipogi ir Ruandoje, vykę politiniai procesai⁸, Lietuvos spaudos reakcijų į konfliktus Afrikoje ar kitus genocidus ir jų „įrėminimą“ (framing)⁹ tyrimas yra naujas, kaip ir „nauja“ tebėra lietuviškoji afrikanistika, vis dar neįgyjanti brandžios, atskiros disciplinos statuso. Jis, be kita ko, kabina ir kitą svarbų – žiniasklaidos misijos – klausimą: informuoti ar (ir) ugdyti?

Į žiniasklaidą šiame straipsnyje žvelgiau ne ti(e)k kaip į sausą informacijos suteikimo mediją, bet ir visuomenės požiūrio bei jautrumo formuotoją, pritariant Pierre Bourdieu išsakytai minčiai, jog „[net] paprastas [žinių] pranešimas, kurį fiksuoja reporteris, visada suponuoja socialinę realybės konstravimą, kuris gali mobilizuoti (arba demobilizuoti) individus ar grupes“ (Bourdieu, 1996)¹⁰. Maža to, taip kuriamos jautrumo ribos. Rastume nemaža atvejų, kai palyginti nedidelis įvykis

---

nas, spauda, muzika, architektūra, daiktai. Žr. Gintautas Mažeikis. (2018). *Dvasios niekšybė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, p. 6.

⁷ Žr., pvz., Erikos Nabažaitės disertaciją „Žiniasklaidos naratyvo tyrimo prieigos konstravimas: Lietuvos periodinės spaudos leidinių „Respublika“ ir „Lietuvos rytas“ publikacijų emigracijos tema analizė (1991–2017 m.)“ (VU, 2022); Daivos Siudikienės ir Lijanos Stundžės straipsnį „Moterų vaidmenų reprezentavimo ypatumai ir jų kaita moterims skirtuose žurnaluose“, *Informacijos mokslai*, 2021, Vol. 92, p. 65–89. Vidos Beresnevičiūtės straipsnį „Prievaratos retorika. Lietuvos spaudos tekstų apie romus analizė“. *Etniškumo studijos*, 2010, Nr. 1 / 2, p. 86–104. Ievos Stankevičiūtės magistrinį darbą „Tautinių mažumų reprezentacijos Lietuvos žiniasklaidoje“ (VDU, 2014) ir kt.

⁸ Žr. pvz., Emilijos Grigaitytės bakalaurinį darbą „Atminties politikos pinklėse: Ruanodos užsienio politikos atvejais“ (Vilniaus universitetas, TSPMI, 2025); Gabijos Pališkytės bakalaurinį darbą „Tradicinių praktikų naudojimas pereinamojo laikotarpio teisingume“ (VU, TSPMI, 2024); Urtės Jakubėnaitės magistro darbą „Covid 19 pandemijos krizės poveikis Ruandos nacionalinei susitaikymo politikai“ (VU TSPMI, 2022), Urtės Jakubėnaitės studiją „Pereinamojo laikotarpio teisingumas Ruandoje. Mushos kaimo bendruomenės susitaikymo iniciatyvų analizė“, *Politologija*, Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla 2021, t 101, Nr. 1, p. 107–148.

⁹ Robert M. Entman. (1993). Framing. Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*. Vol. 43 (4), p. 52.

¹⁰ Taip pat žr. Marshall McLuhan. (1994). *Understanding Media. The Extensions of Man*, p. 9; Niklas Luhmann. (2000). *The Reality of Mass Media*, p. 1.

žiniasklaidoje išauga (yra išauginamas) iki reikšmingo ir praleidžiama tai, kas turi letalinių padarinių tūkstančiams asmenų ir daugybei bendruomenių. Tarkime, laiku nesustabdytos tutsių mažumos Burundyje 1972 m. vykdytos hutų politinio, intelektualinio, verslo elito žudynės¹¹, Gvatemalos chuntos 1981–1983 vykdytas majų genocidas¹² ar genocidas Darfūre¹³.

Šiuo tyrimu, išskyrus vieną kitą epizodą, su tam tikromis išimtimis, nesiekiau vertinti publikuotos informacijos faktinio „teisingumo“ ar „klaidingumo“ (atraminiu tekstu, analizuojančiu genocidą laikyčiau JT karinės misijos vado generolo ltn. Romeo Dallaire atsiminimus (Dallaire, 2004) ir Gerardo Prunier atliktą analizę (Prunier, 1997), bet stengiausi rekonstruoti, kokia informacija apie genocidą Ruandoje po įvairių redakcijų sprendimų pasiekė Lietuvos skaitytoją 1994 m. ir kokį šio įvykio vaizdinį kūrė, kaip jis aiškintas ir kaip vertintas.

Straipsnyje taikytos aprašomoji, diskurso analizės, lyginamoji ir interpretacinė metodologinės prieigos, leidusios sistemingai aprašyti minėtų keturių leidinių turinį, identifikuoti genocido Ruandoje reprezentavimo ypatumus, palyginti juos bei nustatyti publikuotos medžiagos apie šį įvykį reikšmę bei galimą poveikį visuomenės (ir politinių elitų) geopolitinei vaizduotei ir simpatijoms. Kaip pastebi medijų tyrinėtojai, medijų suformuotos simpatijos turi reikšmingos įtakos humanitarinių intervencijų inicijavimui arba smurto apimtų šalių apleidimui¹⁴.

Straipsnis laikytinas indėliu į informacijos mokslų, žiniasklaidos kultūros, genocidų reprezentacijų bei empatijos studijas, taip pat praturtins afrikanistinių tyrimų sritį.

¹¹ Frank Chalk and Kurt Jonassohn. (1990). *The History and Sociology of Genocide*, p. 84–389.

¹² Carlos Figueroa Ibarra. (2006). The Culture of Terror and Cold War in Guatemala. *Journal of Genocide Research*, 8(2), June, p. 191–208.

¹³ Gerard Prunier. (2008). *Darfur: A 21st Century Genocide*. Cornell University Press.

¹⁴ Eytan Gilboa. (2005). The CNN Effect: The Search for a Communication Theory of International Relations. *Political Communication*, 22(1), p. 38–40.

Tyrimo šaltiniai, imtis, chronologija

Kaip jau minėta, bendras nagrinėtų leidinių tiražas 1994 m. sudarė 253 tūkst. egzempliorių: *Atgimimas* – 4000, *Lietuvos aidas* – 56 tūkst. *Respublika* – 86 tūkst., *Lietuvos rytas* – 107 tūkst.

Anksčiausiai, 1988-aisiais, iš šių laikraščių pradėjo eiti savaitraštis *Atgimimas* – pirmasis ir populiariausias lietuvių tautinio atgimimo laikraštis, 1989 m. buvo įsteigtas dienraštis *Respublika*, o 1990 m. – *Lietuvos aidas*. Didžiausią auditoriją įgijęs dienraštis *Lietuvos rytas* buvo pradėtas leisti 1990 m. vietoje *Komjaunimo tiesos*.

Iš viso nuo 1994 m. balandžio iki rugsėjo 1 d. šiose žiniasklaidos priemonėse pasirodė per 118 publikacijų apie genocidą Ruandoje, pradedant informacija apie Ruandos ir Burundžio prezidentų lėktuvo numušimą virš Kigalio 1994 m. balandžio 7 d., kuris laikytinas genocido Ruandoje signalu ir pradžia, baigiant pabėgėlių iš Ruandos krize, piką pasiekusią tų pačių metų liepą.

Būtina pastebėti, kad didesnę Lietuvos piliečių auditoriją informacija apie Ruandą turėjo pasiekti per vieną žiūrimiausių Lietuvos nacionalinės televizijos naujienų laidų – „Panoramą“, deja dauguma tų metų įrašų šiandien yra neprieinami. Tuometės „Panoramos“ laidos buvo įrašomos *Betecam* vaizdo kasetėse, kurių kiekis buvo ribotas, todėl senesni vaizdai būdavo ištrinami ir tose pačiose juostose filmuojami nauji¹⁵.

Iš LRT.lt puslapyje prieinamų užsienio naujienų anonsų ir reportažų susidaro įspūdis, kad apie Ruandą buvo informuojama epizodiškai. Iš 35 balandžio – liepos mėn. laidų apie žudynes kalbėta 13-koje (žr. laidų sąrašą straipsnio prieduose), o tarp naujienų akivaizdžiai dominavo karo Bosnijoje, konflikto tarp Šiaurės ir Pietų Jemeno, rinkimų Pietų Afrikos Respublikoje, Izraelio pasitraukimo iš Gazos ruožo naujienos.

¹⁵ Remiantis pokalbiu su LRT Kontaktų centro specialiste Jolanta Misiene. Vienas iš tokių išlikusių įrašų – 1994 m. liepos 28 d. siužetas, kur kalbama apie pasitraukiančius iš Ruandos prancūzų karius ir Prancūzijos atsakomybę už genocidą (ši šalis iki genocido rėmė hutų valdžią, apmokė vyriausybės armijos, kurioje dominavo hutai, karius). Priega internete: <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000185445/panoramos-archyvai-uzsienio-ivykiu-apzvalga?episode=1539948&season=%2Fmediateka%2Fvideo%2Fpanoramos-archyvas%2F1994>

Geopolitinis kontekstas

Nepaisant Šaltojo karo pabaigos ir jos iššauktų istoriosofinių svarstymų apie istorijos pabaigą, pasaulyje nelikus didžiųjų besivaržančiųjų ideologijų, netruko paaiškėti, kad istorija – antagonizmai, karai, revoliucijos ir kaita – nesibaigė¹⁶.

Nagrinėjant 1994 m. balandžio mėn. Lietuvos periodinę spaudą matyti, kad iš užsienio naujienų daugiausia dėmesio skirta šešiams globalios reikšmės įvykiams: karui Bosnijoje, Palestinos autonomijos Gazoje ir Vakarų Krante įkūrimui, demokratiniams rinkimams Pietų Afrikos Respublikoje, naujos šios šalies konstitucijos priėmimui ir Nelsono Mandelos išrinkimui prezidentu, Šiaurės ir Pietų Jemeno konfliktui bei Rusijos Federacijos bandymams atgauti galią.

Publikacijų šiomis temomis struktūra Lietuvos spaudoje atspindėjo bendrąsias Vakarų pasaulio žiniasklaidos tendencijas – tai liudytų, pavyzdžiui, žvilgsnis į 1994 m. BBC archyvo ar *CNN Time Capsule 1994* medžiagą¹⁷. Europoje 1994 m. balandį karščiausias taškas buvo irstanti Jugoslavija ir musulmoniško Goraždės anklavo situacija, kuri tuo metu atakavo bei civilius terorizavo Bosnijos serbų pajėgos, menkai tepaisydamos Jungtinių Tautų (toliau – JT) protestų.

Lietuvišką spaudą kovo – balandžio mėn. labiausiai neramino JT ir NATO neryžtingumas. Tarkime, kitądien po vienos iš serbų įvykdytų atakų, kurios metu Goraždeje žuvo daugybė civilių, *Lietuvos aid* redakcijos skiltyje pasirodė straipsnis, klausiantis: „Ar Vakarai nepasimokė iš istorijos?“, kuriame svarstyta, ko panašiomis aplinkybėmis galėtų tikėtis

¹⁶ Tokia jausena atsispindi 1989 m. Billy Joelo kūrinyje „We didn’t start the fire“: „We didn’t start the fire. It was always burning, since the world’s been turning. It will still burn on“. Prieš tai išvardinama virtinė istorinės reikšmės įvykių nuo 1949 m. iki 1989 metų, tarp kurių ir įvairius karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui. Joel B. (1989). We didn’t start the fire. Prieiga internetu: https://www.youtube.com/watch?v=eFTLKWw542g&list=RDeFTLKWw542g&start_radio=1

¹⁷ BBC. On this day. (1994). Prieiga internetu: <http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/years/1994/default.stm>; CNN Time Capsule a multimedia yearbook 1994. Prieiga internetu: https://archive.org/details/CNN_Time_Capsule_1994

Baltijos šalys¹⁸. Rašyta griežtai, panaudojant sovietinės frazeologijos tropus, apibūdinusius vakariečius kaip pasyvius ir abejingus.

Lietuvos viešojoje erdvėje tuo metu dominavo Lietuvos integravimosi į vakarietiškas politines organizacijas¹⁹ bei santykių su Rusijos Federacija peripetijos: buvo nustatinėjama valstybės siena, derinama dvišalė prekybos ir ekonomikos sutartis, sprendžiamas tranzito į Kaliningradą klausimas. Taip pat laukiama Rusijos kariuomenės išvedimo iš Latvijos ir Estijos bei stebima įtampa tarp Ukrainos ir Rusijos dėl Krymo.

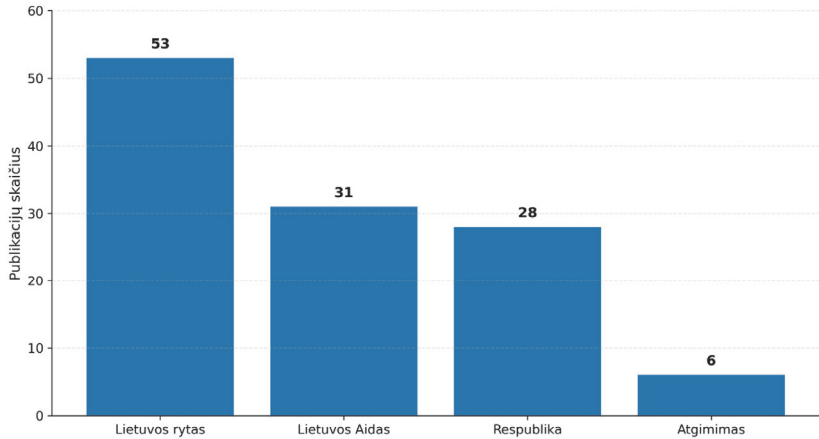
Būtent tokia geopolitiniame kontekste 1994 m. balandžio pradžioje ėmė rasti neramių žinučių iš Ruandos (žr. 1 pav.), su kuria bene vienintelis ryšys ligi tol buvo ten misionieriavęs lietuvių ir vokiečių kunigas Hermanas Schulzas – tuo metu dar mažai žinomas²⁰. Vargu ar Ruanda vidutiniam Lietuvos piliečiui kėlė kokių nors asociacijų, kaip ir Lietuvos Respublikos politiniam elitui²¹. Iš Užsacharės valstybių daugiausia asociacijų vidutiniam lietuviui turėjo iššaukti Pietų Afrikos Respublika, kurios apartheido režimas dažnai aptarinėtas dar sovietų Lietuvos spaudoje.

¹⁸ Redakcijos skiltis. (1994, balandžio 22). Ar Vakarai nepasimokė iš istorijos? In: *Lietuvos aidas*, Nr. 79.

¹⁹ 1991 m. rugsėjį Lietuvos Respublika tapo JT nare, tais pačiais metais prisijungė prie Šiaurės Atlanto bendradarbiavimo tarybos, įstojo į UNESCO. 1993 m. ji pradėjo ruošti stojimui į Europos Bendriją, o 1994 m. prisijungė prie NATO ir Euroatlantinės partnerystės tarybos šalių programos Partnerystė taikos labui, kas buvo pirmasis žingsnis į NATO – prieš kelerius metus dar visiškai neįsivaizduotas.

²⁰ 1982 m. Ruandoje klaipeidiškis kun. Hermanas Jonas Šulcas (g. 1939) netoli Kigalio įkūrė Jaunimo sodybą, įsteigė mokyklą, amatų centrą. Per tutsių žudynes Jaunimo sodyba buvo sugriauta, beveik visi 120 jo globotų vaikų nužudyti. H. J. Šulcas išgelbėjo JT misijos kariai. 1996 grįžęs į Ruandą iš Vokietijos Jaunimo sodybą atkūrė; globojo apie 200 našlaičių. Vėliau panašaus pobūdžio Jaunimo stovykla našlaičiams ir kitiems vaikams iš pažeidžiamų šeimų buvo įsteigta ir Lietuvoje, Žemaitijoje, joje lankėsi ir genocidą išgyvenę vaikai.

²¹ Su Ruanda diplomatiniai santykiai buvo užmegzti 2013 m. kovo 27 d. 1994 m. Lietuva palaikė diplomatinį ryšius su dešimčia Užsacharės valstybių.

1 pav. Publikacijų Lietuvos periodinėje spaudoje apie genocidą Ruandoje skaičius nuo 1994 m. balandžio 8 d. iki rugsėjo 1 d.

Apskritai 1994-ieji Lietuvoje, kaip ir kitose posovietinėse ir pokomunistinėse šalyse, buvo labai sudėtingi: šalis susidūrė su didelėmis ekonominėmis ir socialinėmis problemomis, korupcija, labai išaugo nusikalstamumas, tai darė poveikį tiek žiniasklaidos turinio struktūrai, tiek naujienų recepcijai.

Informavimo pradžia, dinamika ir trukmė

Pirmieji pranešimai apie genocidą Ruandoje visuose keturiuose Lietuvos laikraščiuose pasirodė balandžio pradžioje: *Lietuvos Aidas* – balandžio 8 d., t.y. kitą dieną po lėktuvo, skraidinusio Ruandos ir Burundžio prezidentus numušimo, *Lietuvos ryte* – balandžio 9 d., *Atgimime* – balandžio 14 d. *Respublika* sureagavo taip pat balandžio 8 d., tačiau paskui, net iki gegužės 20 d., t.y., kai genocidas Ruandoje pasiekė piką, publikavo vien trumpas, dviejų – trijų eilučių žinutes.

Publikacijų gausa ir periodiškumas skyrėsi. *Lietuvos rytas* nuo 1994 m. balandžio iki rugsėjo paskelbė 53 publikacijas, *Lietuvos Aidas* – 31, *Respublika* – 28, *Atgimimas* – 6. Didžiausias dienraštis *Lietuvos rytas*, turėjęs daugiausiai išteklių, publikacijas skelbė reguliariai, beveik

be pertraukų, išskyrus dvi santykinai ilgesnes pauzes, iš kurių antroji priskirtina jau pogenocidiniam laikotarpiui: balandžio 16–29 d. ir rugpjūčio 1–22 d.

Lietuvos Aidas savo skaitytojus be naujienų palikdavo gerokai dažniau: gegužės 6 – gegužės 19 d., gegužės 24 – birželio 8 d. ir liepos 16–rugpjūčio 3 d. Tiesa, rugpjūčio 13-ąją Ruanda atsidūrė pirmame *Lietuvos aid* puslapyje ir tai buvo vienintelis toks atvejis iš visų nagrinėtų dienraščių – irgi pogenocidiniu laikotarpiu. Visais kitais atvejais informacija buvo skelbiama užsienio naujienų rubrikose.

Respublika išsamesnius straipsnius apie Ruandą pradėjo reguliariai publikuoti nuo gegužės 20 d. ir toliau darė tai gana dažnai: gegužės 25 d., gegužės 31 d., birželio 10 d., birželio 22 d., birželio 24 d. Ligi tol, kaip jau minėta, skaitytojai apie Ruandą galėjo sužinoti iš trumpų žinučių, kurios paskėsdavo tarp kitų naujienų.

Atgimimas informacijos savo skaitytojams suteikė mažiausiai, o gegužės 4–birželio 8 d. ir birželio 8–rugpjūčio 3 d. apskritai nerašė. Pažymėtina, kad iš šešių publikacijų, pasirodžiusių *Atgimime* per aptariamą laiką, keturios tebuvo trumpos žinutės skiltyje „Pasaulis: faktai“, kurias aptikti galėjo turbūt tik atidžiausi skaitytojai (kaip ir *Respublikos* atveju, iki gegužės 20 d.).

Visais keturiais atvejais Ruanda iš intensyvesnio dėmesio lauko dingo antroje rugpjūčio pusėje, kai ruandiečius ėmė reguliariai pasiekti humanitarinė pagalba iš Vakarų ir padėties pabėgėlių stovyklose Zaire (dab. Kongas) santykinai pagerėjo arba galėjo susidaryti toks išpūdis. Konstatuotina, kad rugsėjo-gruodžio mėn. žinių iš Ruandos beveik nebeliko, susitelkiant į informacijos apie karą Bosnijoje ir Čėčenijoje²² sklaidą.

Kyla klausimų, kodėl *Respublika* genocidui Ruandoje skyrė tokį paviršutinišką dėmesį? Kaip paaiškinti didelius tarpus tarp publikacijų visuose laikraščiuose? Kodėl tiek mažai apie Ruandą rašė (veikia žinu-

²² Pirmasis Čėčenijos Respublikos karas prieš Rusijos Federaciją prasidėjo 1994 m. gruodžio 11 d., o pirmasis rusų remiamų maištininkų puolimas įvyko tą pačių metų spalį.

tes retransliavo) *Atgimimas*? Tik balandžio 14, 20, gegužės 4, birželio 8, rugpjūčio 3 ir 17 d. Atsakymas į pastarąjį klausimą susijęs su šio savaitraščio ideologine kryptimi ir auditorija.

Pirmasis ir populiariausias 1988 – 1990 metų lietuvių tautinio atgimimo laikraštis *Atgimimas* orientavosi į lietuviškąją, Baltijos šalių ir Vidurio bei Rytų Europos regionų problematiką, todėl tai, kas buvo už šio pasaulio dalies ribų, buvo linkęs palikti „tarpe kitko“. Tokį matymą būtų palyginti su asmens regos ypatumu – savotiška geopolitine trumparegyste, kai, žvelgiant į artimus objektus, esantys toliau objektai „išplaukia“.

Išsamesnės informacijos apie Ruandą pasirodymas *Respublikoje* gegužės 20 d. sietinas su JT apsisprendimu siųsti į Ruandą naują JT pagalbos misiją – padidinti karinį kontingentą, kuris buvo tos pačios organizacijos nutarimu sumažintas pačioje balandžio 21 d., po to, kai hutų ekstremistai nužudė demokratinių pažiūrų Ruandos ministrę pirmininkę Agathe Uwilingiyimana ir 10 ją saugojusių Belgijos UNAMIR karių.²³

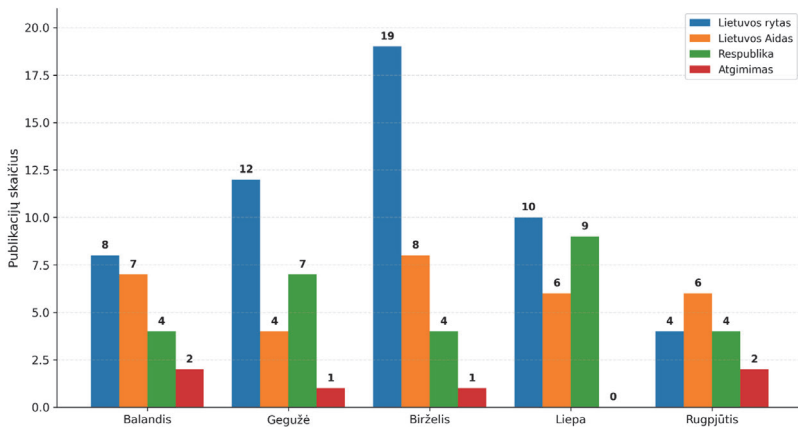
Atkreiptinas dėmesys, kad šis, pirmasis, didesnis *Respublikos* dienraščio redakcijos straipsnis apie Ruandą buvo pradėtas ironišku tropu apie Vakarų nesidomėjimą Ruandoje, taip nejučia – sąmoningai ar ne – išvengiant klausimo apie pačios *Respublikos* redakcijos pasirinkimus, per pirmuosius pusantro žudynių mėnesio:

„Vakarų masinės informacijos priemonės aptaria mažiausią pasistūmėjimą dėl taikos Artimuosiuose Rytuose, pažymi vos ne kiekvieną šūvį buvusioje Jugoslavijoje. Kiekvieno Kinijos disidentų suėmimas aprašomas pirmuosiuose laikraščiuose.“

²³ Kontingentas taip ir nebuvo padidintas. Krizę padėjo išspręsti speciali Prancūzijos karinių pajėgų operacija (Opération Turquoise), prasidėjusi 1994 m. birželio 23 d. ir pasibaigusi rugpjūčio 21 d. Apskritai, Belgijos vyriausybės ir JT sprendimas sumažinti JT karinę misijos pajėgas nuo 2500 iki 250 karių turėjo fatališkų pasekmių. Žr. interviu su Boutros Boutros-Ghali. Pbs.org. Prieiga internetu: <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/ghosts/interviews/ghali.html>. Taip pat L. gen. Romeo Dallaire atsiminimus *Shake Hands with the Devil*. (2003), p. 263–327, ypač p. 289–291, 312–315, 318–319

čių puslapiuose. Prieš mėnesį juose buvo Ruanda – kaip tik tada iš šios pilietinio karo gaisro apimtos šalies išvažinėjo Didžiosios Britanijos, Belgijos, Prancūzijos piliečiai. Europiečiai išvyko ir Ruanda, atrodo, tapo niekam neįdomi“²⁴.

Kadangi duomenų, kurie leistų nustatyti, kodėl *Respublikos* redakcija pusantro mėnesio genocidui Ruandai skyrė itin mažai dėmesio, nėra, šią spragą galima sieti su kitais redakcijos prioritetais, kai sverta, pavyzdžiui, ar daugiau dėmesio skirti Formulės 1 piloto Ayrtono Sennos žūčiai 1994 m. gegužės 1 d. San Marine ir (ne)sėkmingam Ovidijaus Vyšniausko debiutui Eurovizijoje, ar Kigalio bažnyčios, kurioje civiliai ieškojo prieglaudos ir žuvo, apšaudymui²⁵.

2 pav. Publikacijų Lietuvos periodinėje spaudoje apie genocidą Ruandoje intensyvumas pagal mėnesius nuo 1994 m. balandžio 8 d. iki rugsėjo 1 d.

Lietuvos rytas ilgiausią pauzę padarė rugpjūčio mėn. Tuo metu genocidas jau buvo pasibaigęs ir tragedija persikėlė į pabėgėlių stovyklas, kur dėl vandens ir maisto trūkumo bei antisanitarinių sąlygų mirė tūkstančiai žmonių. Šią pertrauką būtų galima interpretuoti ir kaip tam tikrą

²⁴ Ruanda: karas, kurio nemato pasaulis. (1990, gegužės 4). In: *Respublika*, Nr. 98.

²⁵ Tragedija San Marine. (1990, gegužės 3). In: *Respublika*, Nr. 85.

temos išsėmimo apraišką – sumažėjus naujienų dinamikai ir atsiradus naujų temų, be to, 1994 m. gruodį prasidėjo Rusijos agresija Čėčenijoje, kuri tapo centrine užsienio naujienų Lietuvoje tema ilgam laikui.

Publikacijų apie genocidą Lietuvos periodinėje spaudoje intensyvumas nuo 1994 metų balandžio 8 d. iki rugsėjo 1 d. atvaizduotas 2 lentelėje.

Informacijos šaltiniai, publikacijų pobūdis, iliustracijų pobūdis ir straipsnių pavadinimai

Informuojant apie genocidą Ruandoje Lietuvos dienraščių redakcijos daugiausia rėmėsi ELTA²⁶ bei jos informacinių partnerių teikiama informacija – Associated Press News (AP), Agence France-Press (AFP), Deutsche Presse-Agentur (DPA), Reuters, ITAR-TASS, RIA Novosti, Norwegian News Agency (NTB) – pranešimais, juos retransliuojant arba sudarant naujus tekstus „žirklių ir klijų“ metodu. *Lietuvos rytas* kartą pasirėmė *The Independent*, o *Atgimimas* – *Times* medžiaga²⁷.

Lyginant galima pastebėti, kad *Lietuvos ryte* publikuoti straipsniai buvo ilgesni, septynių – aštuonių pastraipų, iš kurių skaitytojai galėjo susidaryti išsamesnį įvykių vaizdą, nors rašinių ilgis ir šiame dienraštyje neprilygo straipsniams apie Pietų Afrikos Respublikos aktualijas. Iš 53 *Lietuvos ryte* publikuotų straipsnių aštuoni buvo santykinai išsamūs, tačiau originalių publikacijų pasirodė tik viena: lietuvių mediko dirbusio organizacijoje „Gydytojai be sienų“ (Médécins Sans Frontières) liudijimas²⁸.

Lietuvos aide aptinkame keturis santykinai ilgesnius tekstus iš 31, iš

²⁶ 1990–95 m. ELTA veikė kaip Lietuvos Respublikos vyriausybės informacijos agentūra, 1991 m. ji pradėjo gauti visą naujienų agentūros *Reuters* informacijos paketą. BNS (*Baltic News Service*) buvo įsteigta 1990 m. Taline ir tuo metu specializavosi informacijos apie Baltijos ir Šiaurės šalis pateikimu. Aptariamam laikotarpiu BNS parengta informacija remtasi mažai.

²⁷ Vakariečiai sparčiai evakuojami iš Ruandos, kur žudoma netgi ligoninėse. (1994, balandžio 12). In: *Lietuvos rytas*, Nr. 70; Nancy Gibbs. (1994, rugpjūčio 17). Paliktos šalies skausmas. In: *Atgimimas*, Nr. 32.

²⁸ Andrejus Slavuckis. (1994, rugpjūčio 22). Ruanda – Afrikos svarstyklių lėkštė, ant kurios dedamos žmonių kančios. In: *Lietuvos rytas*, Nr. 167.

jų vienas – minėto lietuvių mediko refleksijos²⁹. *Respublikos* „krepšelyje“ – devyni santykinai ilgesni tekstai. *Atgimime* aptiktume tik vieną išsamesnį verstinį straipsnį, visi kiti – trumpi arba labai trumpi pranešimai. *Lietuvos Aido* pateikta viena originalaus turinio publikacija. *Respublikoje* – dvi, pasirodžiusios birželio 22 ir 24 d.

Kaip matome, susidaryti išsamiausią vaizdą apie įvykį galėjo susidaryti *Lietuvos ryto* ir *Lietuvos aido* skaitytojai, tačiau (subjektyviai vertinant) išpūdingiausiai atrodė didelėmis fotografijomis bei pagaviomis užsienio karikatūromis iliustruoti *Respublikos* straipsniai. Vertinant vaizduojamąją medžiagą, turinčią reikšmingos įtakos dalykui suvokti, matome, kad *Lietuvos ryte* iš 51 straipsnio iliustruota 20, *Lietuvos aide* iš 31 straipsnio – 12, o *Respublikoje* iš 20 – pusė. *Atgimimas* iliustravo porą straipsnių, iš kurių vieną išskirtinai gausiai ir emociškai paveikioomis nuotraukomis (pavyzdžiui, badaujančiu vaiku pabėgėlių stovykloje ar prie lašelinių prijungtais ant žemės suguldytais vaikais).

Lietuvos ryte nužudytųjų palaikai vaizduojami penkiose iliustracijose, penkiose vaizduojami kariškiai, dar penkiose – politikai. Likusiose – pabėgėliai. *Lietuvos aide* aukų palaikai vaizduojami vienoje iliustracijoje, karo veiksmams skirtos dvi iliustracijos, o pabėgėliams – devynios nuotraukos (iš 12-kos). *Respublikoje* – penkios politinės karikatūros, viename straipsnyje – palaikai, o dominuoja pagalbos laukiančių pabėgėlių vaizdai.

Nuotraukų iš regiono pagausėjo jau po genocido, iš pabėgėlių stovyklų Zaire, kuriose susitelkė hutai, pasitraukę iš Ruandos bijodami tutsių dominuojamo Ruandos Patriotinio fronto (toliau – RPF)³⁰ karių kolektyvinio keršto. Nuotraukų pagausėjimą šiuo laikotarpiu galima paaiškinti susidariusiomis galimybėmis fotožurnalistams, tuo pačiu

²⁹ Andrejus Slavuckis. (1994, rugpjūčio 13). Lietuvos gydytojas apie didžiausią amžiaus Afrikos tragediją. In: *Lietuvos aidas*, Nr. 158.

³⁰ Ruandos Patriotinis Frontas (*Rwandan Patriotic Front*, RPF) – politinis ir karinis judėjimas, susikūręs 1987 m. Ugandoje. Jį daugiausia sudarė Ruandos tutsiai, pasitraukę į Ugandoje po ankstesnių konfliktų su Ruandos gyventojų daugumą sudariusiais hutais. 1990 m. RPF pradėjo puolimą iš Ugandos, siekdamas nuversti tuometinę hutų dominuojamą Ruandos valdžią.

konstatuoti, kad pasaulio skaitytojai beveik nematė paties genocido nuotraukų: jį reprezentavo (o gal veikiau – maskavo?) daugiausia vaizdai iš pabėgėlių stovyklų.

Iš pateiktų iliustracijų, vertinant bendrą vaizdą, pasaulio (ir Lietuvos) skaitytojai galėjo susidaryti įspūdį Ruandą kaip karo zonos vaizdą, kas be abejo buvo tiesa: RPF pajėgos iš Ugandos puolė Ruandą valdžiuosiu hutų pajėgas, o kovos dėl Kigalio truko daugiau nei tris mėnesius, faktiškai iki genocido pabaigos. Tačiau karo vaizdai, kuriuos birželį ir liepą pakeitė nuotraukos iš pabėgėlių stovyklų, užgožė tuo pat metu hutų radikalų vykdomo civilių gyventojų žudynių faktą³¹.

Reikšmingos įtakos dalykui suvokti turi ir straipsnių pavadinimai. Visos Lietuvos ryto publikacijos pasižymėjo neutraliu tonu, kas rodo, jog redakcija teikė pirmenybę informavimui. Vėlgi, pažymėtina, kad dienraščio pavadinimuose dominavo ne genocido, bet karo veiksnys: „Ruandos sukilėliai įnirtingai kaunasi“, „Sukilėliai užėmė strateginį Ruandos miestą“, „Sukilėliai puola, o armija kontratakuoja“ ir pan.³²

Lietuvos Aidas rinkosi vaizdingesnius, gyvesnius straipsnių pavadinimus: tai liudytų, kad šio dienraščio užsienio naujienų redakcija stengėsi labiau apeliuoti į skaitytojų emocijas („Ruandoje liejasi kraujas“, „Ruanda – chaosas ir mirtis“, „Ruandos žemė jau persisotino krauju“, „Nėra žodžių apsaakyti Ruandos vaikų kančioms“³³), kaip ir *Respublika*. *Atgimime* panašų vaidmenį atliko straipsnis „Paliktos šalies šauksmas“³⁴.

³¹ Gerard, Prunier. (1997). *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*, Columbia University Press, p. 274.

³² Ruandos sukilėliai įnirtingai kaunasi dėl sostinės Kigalio. (1994, birželio 23). In: *Lietuvos rytas*, Nr. 122; Sukilėliai užėmė strateginį Ruandos miestą. (1994, birželio 14). In: *Lietuvos rytas*, Nr. 115; Sukilėliai puola, o armija kontratakuoja (1994, birželio 7). In: *Lietuvos rytas*, Nr. 110.

³³ Ruandoje liejasi kraujas. (1994, balandžio 9). In: *Lietuvos aidas*, Nr. 69; Ruanda: chaosas ir mirtis. (1994, balandžio 23). In: *Lietuvos aidas*, Nr. 79; Ruandos žemė jau persisotino krauju. (1994, gegužės 4). In: *Lietuvos aidas*, Nr. 86; Nėra žodžių apsaakyti Ruandos vaikų kančioms. (1994, birželio 18). In: *Lietuvos aidas*, Nr. 119.

³⁴ Nancy Gibbs. (1994, rugpjūčio 17). Paliktos šalies skausmas. In: *Atgimimas*, Nr. 32.

Respublikoje, kaip minėta, publikuotos didelio formato fotografijos, naudotas stambus antraščių šriftas ir intelektualios politinės karikatūros. Kai kurie šio dienraščio redakcijos parinkti pavadinimai pasižymėjo sensacingumu („Ruanda – pragaras žemėje“, „Ruanda – lenklynės su mirtimi“, „Afrika – karo epidemija plečiasi“³⁵).

Lyginant dienraščių publikacijų pobūdį, iliustracijas ir straipsnių pavadinimus matyti, kad nors visi laikraščiai naudojami standartiniais informacijos šaltiniais, redakcijų priegios skyrėsi. Labiausiai išsiskyrė *Respublika*, nevengusi ironijos ir dviprasmybių: balandžio 8 d. straipsnis apie Ruandos ir Burundžio prezidentų žūtį numušus lėktuvą pavadintas „Afrika. Du prezidentai vienu šūviu“, liepos 26 d. *Respublikoje* pasirodė publikacija, kurioje rašoma apie netiksliai Ruandoje iš JAV karinių pajėgų lėktuvų išmėtytus krovinius, pavadinta „Gelbėtojai nevykėliai“³⁶. Tuo tarpu *Lietuvos rytas* apie tą patį įvykį rašo neutraliai: „Pagalba nepasiekia pabėgėlių“³⁷. Kitame *Respublikos* straipsnyje, nuotraukos apraše skaitome apie pabėgėlius, „medžiuose laukiančius Vakarų pagalbos“³⁸, *Lietuvos rytas* – „Amerika teikia paramą Ruandos pabėgėliams“³⁹. Apskritai *Respublikai* būdingas ironiškas santykis su pasauliu, pasaulio vaizdavimas kaip absurdiškos ir pavojingos vietos, atsispindėjo ir informacijoje apie Ruandą.

³⁵ Ruanda: pragaras žemėje. (1994, liepos 19). In: *Respublika*, Nr. 142; Ruanda: Lenklynės su mirtimi. (1994, rugpjūčio 3). In: *Respublika*, Nr. 155; Afrikoje karo epidemija plečiasi. (1994, rugpjūčio 16). In: *Respublika*, Nr. 166.

³⁶ Du prezidentai vienu šūviu. (1994, balandžio 8). In: *Respublika*, Nr. 68; Gelbėtojai nevykėliai. (1994, liepos 26). In: *Respublika*, Nr. 148.

³⁷ Pagalba nepasiekia pabėgėlių. (1994, liepos 27). In: *Lietuvos rytas*, Nr. 145.

³⁸ Ruanda: pabėgėlių stovyklose siaučia cholera. (1994, liepos 25). In: *Respublika*, Nr. 147.

³⁹ Amerika teikia paramą Ruandos pabėgėliams. (1994, rugpjūčio 1). In: *Lietuvos rytas*, Nr. 149.

Dienraščių prieigos, empatija, lyginimas su Lietuvos istorine patirtimi

Didžioji dalis pateiktos informacijos apie genocidą Ruandoje visoje keturiose informavimo priemonėse buvo ilgosios arba trumposios žinutės. Publikacijų su vietinių geopolitikų komentarais, refleksijomis nebuvo. Veikiausiai taip nutiko todėl, kad trūko specialistų, kurie būtų domėjęsi būtent Afrika. *Atgimimo* bandymą rasti glaudesnę santykį ir suprasti gilesnes genocido Ruandoje priežastis atspindi vienintelė publikacija – *Times* pasirodžiusio Nancy Gibbs straipsnio „Paliktos šalies šauksmas“ vertimas⁴⁰.

Visų keturių šaltinių kontekste išsiskiria *Lietuvos Aide* rugpjūčio 13 d. pasirodęs gydytojo anestiozologo, organizacijos „Gydytojai be sienų“ nario Andrejaus Slavuckio liudijimas „Lietuvos gydytojas apie didžiausią amžiaus Afrikos tragediją“⁴¹. A. Slavuckio pasakojimą – patekusį į pirmąjį *Lietuvos Aido* puslapį – galima apibūdinti kaip labai refleksyvią, informuotą ir filosofiską poziciją apie genocidą Ruandoje, sykiu žvilgsnį į praeitį – vokiškojo ir ypač belgiškojo kolonializmo laikotarpį, kuriame – teigia autorius – ir reikėtų ieškoti dviejų didžiųjų Ruandos socialinių grupių – daugiausia žemdirbių hutų ir kolonizatorių proteguotų gyvulių augintojų tutsių – konflikto šaknų.

Pasakojant keliama rimti klausimai, pavyzdžiui – ar būtų Afrikoje mažiau konfliktų, jei nebūtų buvę kolonializmo; abejojama, ar europiečiai, sukėlę du pasaulinius karus, yra civilizuočiau nei Ruandos ekstremistai; klausama, koks vystymosi modelis Afrikai labiau tiktų: „vakarė-

⁴⁰ Nancy Gibbs. (1994, rugpjūčio 17). Paliktos šalies skausmas. In: *Atgimimas*, Nr. 32.

⁴¹ A. Slavuckis į Ruandą jis atvyko jau pasibaigus genocidui ir dirbo čia tris mėnesius. Pastaraisiais metais jis dirbo organizacijos „Unicef“ medicinos Ukrainoje vadovu, o anksčiau savo asmenine iniciatyva operavo Maidane sužeistus žmones. Balkūnas Vidmantas. (2023, sausio 8). *Nežinomas lietuvių herojus Andrejus pasaulio karuose išgelbėjo šimtus žmonių*. Prieiga internetu: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nezinomas-lietuviu-herojus-andrejus-pasaulio-karuose-isingelbFejo-simtus-zmoni-niu-55-1986276>

jimo“ ar grįžimo prie „tradicinių vertybių“, nuogaustaujant, jog Afrikos visuomenėms gresia pavojus tapti humanitarinės pagalbos aukomis.

Po dešimties dienų A. Slavuckio pasakojimą publikavo ir *Lietuvos rytas*⁴². Itin empatiško, asmeninio teksto „Ruanda Afrikos svarstyklių lėkštė, ant kurios dedamos žmonių kančios“ epigrafu pasirinkta visiems gerai žinoma anglų poeto Johno Donno citata⁴³. Šiame tekste toliau gilinamasi į konflikto ištakas, daug dėmesio skiriant Ruandos vaikų kančioms ir savo išgyvenimams.

Respublikoje taip pat aptiktume keletą tekstų, kuriuose ne tik informuojama, bet ir analizuojama, tačiau iš esmės dienraštis publikavo tos dienos naujienas, nesigilindamas į genocido priežastis.

Kadangi didžioji dalis informacijos apie genocidą Ruandoje visose nagrinėtose žiniasklaidos priemonėse buvo ilgesni ar trumpesni informaciniai pranešimai, empatizavimo juose kažin ar galėjo atsirasti – tiesiog informuota. Neatsirado ir paralelių su Lietuvos istorine patirtimi. Tai būtų galima paaiškinti ne tik straipsnių žanru, bet ir ribota tarptautine patirtimi bei kultūrine distancija (*perceived cultural distance*)⁴⁴, kurią idealiu atveju mažina asmeninės patirtys ar autentiški liudijimai, o tokių ir stokota.

Santykinai „empatiškiausias“ iš analizuojamų dienraščių buvo *Lietuvos aidas*. Štai birželio 18 d. *Lietuvos aide* pasirodė remiantis DPA informacija parengtas straipsnis pavadinimu „Nėra žodžių apsaakyti Ruandos

⁴² Andrejus Slavuckis. (1994, rugpjūčio 22). Ruanda – Afrikos svarstyklių lėkštė, ant kurios dedamos žmonių kančios. In: *Lietuvos rytas*, Nr. 167.

⁴³ Donne John. (1624). *To Whom the Bell Tolls*. Prieiga internetu: <https://allpoetry.com/for-whom-the-bell-tolls>

⁴⁴ „Perceived cultural distance“ – tai subjektyviai suvokiamas skirtumas tarp kultūrų tokiuose srityse kaip vertybės, įpročiai, normos, religija, kalba, drabužiai, laisvalaikis ir t.t. Ši sąvoka pasiūlyta siekiant paaiškinti sunkumus (psichologinį diskomfortą), kuriuos laikini atvykėliai patiria akulturacijos proceso metu. Žr. Babiker I. E., Cox J. L., and McMiller P. (1980). The measurement of cultural distance and its relationship to medical consultations, symptomatology and examination performance of overseas students at Edinburgh University. *Social Psychiatry*, Vol. 15, p. 109–116.

vaikų kančioms⁴⁵. Jame cituojamas JT taikos palaikymo misijos Ruandoje vadovas Romeo Dallaire'as, jo išgyvenimai. Gegužės 6 d. originaliame redakcijos straipsnyje „Skerdynės Ruandoje baigia pavirsti genocidu“ kritikuojama vangi Vakarų valstybių reakcija, dvigubi standartai:

„Žinoma, jei šimtai tūkstančių nekaltų civilių būtų buvę sukapoti kardais kur nors Prancūzijoje arba Vokietijoje, tarptautinė bendrija greičiau būtų ėmusis griežtesnių priemonių. Tačiau šis košmaras dedasi Afrikoje. Reikia pripažinti, kad į juodaodžių tarpusavio smurtą Vakarų pasaulis reaguoja gana vangiai“⁴⁶. Kitame tekste kvestionuota pasyvi kitų Afrikos valstybių laikysena genocido metu ir pozicija, kad viską turėtų išspręsti vakariečiai.

Gegužės 6 d. *Lietuvos aid*o redakcijos parengto straipsnio autoriai kviečia skaitytojus „įsivaizduoti“ Ruandoje vykstantį siaubą: „...“) kai upėje plūduriuoja dešimtys sumaitotų lavonų, jie plaukia ir plaukia... Tūkstančiai gyventojų palieka savo namus ir paniškos baimės apimti bėga nuo bepročių, mosuojančių kruvinomis maččetėmis“⁴⁷.

Minėta, kad *Lietuvos ryto* straipsnių pavadinimuose dominavo vyriausybės ir sukilėlių kovų leitmotyvas, gožiantis karo civilių gyventojų žudynes, o štai šešiose *Atgimimo* pateiktose medžiagose išvis kalbėta abstrakcijomis, nesigilinant nei į genocido priežastis, nei kas vyko pasakui. Panašu, kad *Atgimimo* redakcija nebuvo linkusi sureikšminti to, kas vyksta Ruandoje, susitelkdama į vietos ir regiono problematiką.

Iš *Respublikos* tekstų (pavyzdžiui, „Ruanda: pabėgėlių stovyklose siaučiasi cholera“) skaitytojas be kita ko galėjo susidaryti įspūdį, kad už genocidą Ruandoje labiausiai yra atsakingi Vakarai. Tai atspindi tokios ištarnos kaip „Vakarai pagaliau pabudo“, „B. Klintonas žada maisto ir

⁴⁵ Nėra žodžių apsaukti Ruandos vaikų kančioms. (1994, birželio 18). In: *Lietuvos aidas*, Nr. 119.

⁴⁶ Skerdynės Ruandoje baigia pavirsti genocidu. (1997, gegužės 6). In: *Lietuvos aidas*, Nr. 88

⁴⁷ Ten pat.

vandens“, „Vakarai pamatė Afrikos valstybės tragediją“⁴⁸. Vakarų ir kitų valstybių atsakomybės tema, žinoma, buvo ir tebėra aktuali, vis dėlto, mūsų temos rėmuose keltinas klausimas, ar tokia kritika, turint galvoje ironišką *Respublikos* santykį su pasauliu, labiau reiškę susirūpinimą, ar kaip tik pastangą atsiriboti, tarsi sakant – „čia ne mūsų, o jų pačių ir Vakarų reikalai“.

Genocido priešasčių įvardijimas ir dominuojančios sąvokos

Šiandien visuotinai sutariama, kad tai, kas vyko Ruandoje 1994 metais buvo genocidas – tyčinis, organizuotas siekis sunaikinti tutsius Ruandoje⁴⁹. Hutų ekstremistų siekis visiškai sunaikinti tutsių mažumą Ruandoje buvo identifikuotas labai greit⁵⁰, nors JT Saugumo taryba šią sąvoką vartoti vengė⁵¹. „Genocido“ terminas išniro visų nagrinėtų leidinių tekstuose, tačiau kaip šalutinis. Daug dažniau vartoti „pilietinio karo“, „pilietinio konflikto“, „gentinio konflikto“, „etninio konflikto“, „tarpusavio žudynių“, „skerdynių“ terminai⁵².

Štai *Lietuvos rytas* įvairiuose straipsniuose rašė: „Tarp 700 Ruandos prezidento karių vyrauja konservatoriai iš etninės hutų genties daugumos, kuri nuo seno kovoja su tutsių gentimi, sudarančia mažumą“; „Pilietinis karas tarp hutų ir tautinės tutsių mažumos prasidėjo balandžio

⁴⁸ Ruanda: pabėgėlių stovyklose siaučia cholera. (1994, liepos 25). In: *Respublika*, Nr. 147; Ruanda: karas, kurio nemato pasaulis. (1990, gegužės 4). In: *Respublika*, Nr. 98.

⁴⁹ Gerard, Prunier. (1997). *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*, Columbia University Press, p. 237–239.

⁵⁰ Apie tai, jog rengiamos masinės tutsių žudynės JT karinės misijos vadas gen. Romeo Dallaire gavo dar 1993 m. gruodžio 3 d., ir darsyk 1994 m. sausio 10 d., o patį terminą savo komunikacijoje ėmė vartoti maždaug balandžio 24 d. Žr. Romeo Dallaire. (2004). *Shake Hands With the Devil. The Failure of Humanity in Rwanda*, p. 121, 141–142, 333.

⁵¹ Žr. interviu anksčiau cituotą interviu su Boutros Boutros-Ghali. Pbs.org. (2004, sausio 21). Taip pat laidą „Refusing to Call it Genocide“ (2014, balandžio 7). Prieiga internetu: <https://www.youtube.com/watch?v=8j7-X2vVfpY>

⁵² Tas pat pasakytina ir apie LRT „Panoramos“ užsienio naujienų reportažus. Juose kalbama apie „žudynes“, „masines žudynes“, „skerdynes“, „konfliktą“, „pilietinį karą“, „karą tarp genčių“.

6 dieną, kai aviakatastrofoje žuvo Ruandos prezidentas hutas“; „Hutų milicija ėmė žudyti kiekvieną, kurį įtarė antivyriausybine veikla“; „Šimtmečius besitęsianti įtampa, virtusi pilietiniu karu“ ir t.t.⁵³.

Lietuvos ryto straipsniuose „genocido“ sąvoka pavartota bene vieną kartą. Tai gegužės 5 d. paskelbta žinutė apie 21 našlaitį ir 13 Ruandos Raudonojo Kryžiaus darbuotojų, kurie buvo nužudyti „atrinkus pagal tautybę“⁵⁴. Straipsnyje cituojama britų organizacija Oxfam⁵⁵, teigusi, kad tai didžiausios žudynės nuo raudonųjų khmerų Kambodžoje vykdyto genocido ir Boutros B. Ghalio raginimas įvesti JT karines pajėgas ir būtent „sustabdyti genocidą“⁵⁶.

Genocido sąvoka anksčiausiai iš visų pavartojo *Lietuvos aidas*. Balandžio 28 d. pasirodė straipsnis, pavadintas „Ruanda: tutsių genocidas tęsiasi“, o gegužės 6 d. straipsnyje „Skerdynės Ruandoje baigia pavirsti genocidu“ aiškiai konstatuota, kad vyksta jau ne tarpusavio žudynės, bet kruopščiai parengta operacija⁵⁷. Tiksliau, du karai: karas tarp RPF ir hutų moderniais ginklais ir šaltaisiais ginklais prieš tutsių mažumą. Genocido sąvoka balandžio 28 d. *Lietuvos aide* pasirodė neatsitiktinai: būtent tuo laiku šią sąvoką pradėjo vartoti JT misija Ruandoje⁵⁸.

⁵³ Ruandoje žuvo trys ministrai ir 11 Jungtinių Tautų karių. (1994, balandžio 9). In: *Lietuvos rytas*, Nr. 60; Karas Ruandoje: iš Kigalio išvyko Jungtinių Tautų pasiuntinys, šalyje vėl prasidėjo kovos. (1994, gegužės 27). In: *Lietuvos rytas*, Nr. 103; Ruandos Patriotinio fronto sukilėliai jau užėmė šalies sostinę. (1994, balandžio 14). In: *Lietuvos rytas*, Nr. 72.

⁵⁴ Ruandos sostinėje nesiliauja kovos tarp armijos ir sukilėlių. (1994, gegužės 5). In: *Lietuvos rytas*, Nr. 87.

⁵⁵ Labdaros organizacija Oxfam (Oxford Committee for Famine Relief) – pirmoji nevyriausybinė organizacija ėmė vartoti genocido terminą žudynėms Ruandoje apibūdinti. Dallaire Romeo. (2004). *Shake Hands With the Devil. The Failure of Humanity in Rwanda*, p. 333.

⁵⁶ Ruandos sostinėje nesiliauna kovos tarp armijos ir sukilėlių. (1994, gegužės 5). In: *Lietuvos rytas*, Nr. 87

⁵⁷ Ruanda: tutsių genocidas tęsiasi. (1994, balandžio 28). In: *Lietuvos aidas*, Nr. 82; Skerdynės Ruandoje baigia pavirsti genocidu. (1994, gegužės 6). In: *Lietuvos aidas*, Nr. 88.

⁵⁸ Dallaire Romeo. (2004). *Shake Hands With the Devil. The Failure of Humanity in Rwanda*, p. 333.

Genocido terminas nuskamba ir liepos 5 d. *Respublikoje* publikuotame straipsnyje „Ruanda: sukilėliai jau sostinėje“⁵⁹, pažymint jog genocido terminą pirmą kartą paminėjo JAV ir kad tai buvo pirmasis toks įvardijimas (nuskambėjęs, jau pasibaigus žudynėms). Iki gegužės 20 d. šiam dienraščiui nepavyko identifikuoti, kas vyksta Ruandoje – kalbėta iš esmės apie genčių tarpusavio skerdynes arba išvis tylėta.

Atgimimas genocido termino apskritai nevartojo.

Kyla klausimas, kodėl terminas „genocidas“ Lietuvos spaudoje nebuvo prioritetinis, o dažniau kalbėta apie „pilietinį karą“, „pilietinį konfliktą“, „etninį konfliktą“, netgi „gentinį konfliktą“. Čia galima išskelti keletą prielaidų. Veikiausiai užsienio naujienų agentūros bei jų informantai, bent jau kurį laiką, patys nebuvo tikri, kas vyksta Ruandoje, linkdami matyti įvykius Ruandoje kaip painių „afrikietiško“ stiliaus pilietinį konfliktą ir skerdynes (apie tokį užsienio stebėtojų polinkį paminėti „karą“ ir „genocidą“, „abipusį konfliktą ir genocidą“ rašo ir G. Prunier)⁶⁰. Šio termino dėl politinių priežasčių kurį laiką vengė ir įtakingų JT valstybių vyriausybės bei pati organizacija, taigi atsargią poziciją galėjo perimti ir žiniasklaidos priemonės. Galėjo veikti ir paties termino kaip būtent *teisinės* sąvokos aura, kurią reikia vartoti labai atsargiai, todėl saugiau buvo pasirinkti eufemizmus. Apskritai tuo metu Lietuvos teisiniame ir viešajame diskurse genocido sąvoka buvo naujiena, dažniau vartoti terminai „teroras“ ir „represijos“⁶¹.

Tam tikros dviprasmybės

Analizuojant 1994 m. publikuotus pranešimus apie Ruandą, nesunku identifikuoti tam tikrą epistemologinį chaosą, vyravusį užsienio agentūrų pranešimuose, kuriais rėmėsi Lietuvos periodinė spauda – ypač konflikto pradžioje ir pabaigoje. Tai nenuostabu, nes rašyta apie

⁵⁹ Ruanda: sukilėliai jau sostinėje. (1994, liepos 5). In: *Respublika*, Nr. 131.

⁶⁰ Gerard, Prunier. (1997). *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*, Columbia University Press, p. 269.

⁶¹ Arvydas Anušauskas. (2001). Genocido sąvoka Lietuvos istorijoje. *Genocidas ir rezistencija*, Nr. 10, p. 105–108.

beveik realiu laiku vykusius įvykius, be to, tuo metu iš esmės ne tik Lietuvos, bet ir Prancūzijos, Didžiosios Britanijos ar JAV žurnalistams bei politologams trūko žinių⁶².

Pavyzdžiui, iš informacijos apie konflikto pradžią ir pabėgėlių stovyklų laikotarpį skaitytojams galėjo susidaryti įspūdis, kad agresorius buvo RPF (vadinti „maištininkais“), o Ruandos vyriausybė tik ginasi nuo užpuolikų, sykiu kovoja su priešais viduje. Iš dalies „prohutiška“ perspektyva jaučiama balandžio 16 d. pasirodžiusiame *Lietuvos aid* straipsnyje, kuriame tutsių „gentis“ aprašoma kaip karingoji pusė, „išlindusi iš kareivinių“:

„Pranešimai apie padėtį Ruandos sostinėje prieštaringi. Dviejų didžiausių šalių genčių – tutsių ir chutų – karas labai paaštrėjo, padėtis nekontroliuojama (...). Umugandos bulvare išrausti apkasai. Juose lindi „svirpliai“, taip šalies gyventojų dauguma chutai vadina Ruandos patriotinio fronto (RPF) karių tutsius <...>. [Iš pradžių] šie kariai nesikišo į konfliktą, lindėjo savo kareivinėse <...>. Iš pradžių RPF sakė, kad nori tik atkurti tvarką sostinėje, bet kai sulaukė pastiprinimo, atrodo, jų apetitas padidėjo: turbūt ims valdžią <...>. Vakar Kigalyje vėl vyko etninės žudynės“⁶³.

To paties dienraščio balandžio 23 d. straipsnyje skaitytojui vėlgi sudaromas įspūdis, jog grėsmė kyla pirmiausia iš RPF. Apie tai galima spręsti iš antraštės („Kigalis su siaubu laukia maištininkų antplūdžio“) ir straipsnio pradžios: „Dar likę Ruandos sostinės Kigalio gyventojai su siaubu laukia naujos žudynių bangos – maištininkams nedaug trūksta, kad užimtų miestą <...> Ir taip nuo balandžio 6 dienos“⁶⁴. Skaitytojui čia gali kilti klausimų, kokie Kigalio gyventojai turimi galvoje, kam yra kilusi grėsmė.

⁶² Bachmann Klaus. (2025). *The Genocide in Rwanda in Comparative Perspective: Death and Survival on the Lake Kivu Shore*, p. 1.

⁶³ Ruanda: sostinės gatvėse apkasai, o juose „svirpliai“. (1994, balandžio 16). In: *Lietuvos aidas*, Nr. 74.

⁶⁴ Ruanda: chaosas ir mirtis. (1994, balandžio 23). In: *Lietuvos aidas*, Nr. 79.

Pradžioje konfliktas, bent jau *Lietuvos aide*, buvo vaizduojamas kaip abipusis ir abiem pusėms vienodai pavojingas. Cituotame balandžio 23 d. straipsnyje pažymima, kad pradėję siautėti prezidentui lojalūs „mirties būriai“, o „Ruandos Patriotinis Frontas atsakė tuo pačiu“. Tiesa, įveikus pirmų dienų „rūką“, imama niuansuoti: balandžio 28 d. informacijoje jau kalbama apie „tutsių genocidą“, o gegužės 19 d. rašinyje pastebima, kad RPF vykdytos žudynės – pavieniai atvejai.

Pirmojo mėnesio *Lietuvos aid*o publikacijų analizė rodo, kad masinės žudynės kaip „genocidas“ buvo suvoktas tik po keleto savaitių, ligi tol buvo linkstama kalbėti daugiau apie baisias „žudynes“ ir „skerdynes“, „konfliktą, kuris tapo nekontroliuojamas“ ar „kovojančias puses“.

Lietuvos rytas apie tai, kad Ruandoje vyksta planingos didžiulio masto masinės žudynės, o ne vien „pilietinis karas“, pranešė birželio pradžioje, bet ir toliau buvo linkęs kalbėti apie karo veiksmus, kurių metu žūsta civiliai. Panašios krypties laikėsi ir kiti laikraščiai. Tokia prieiga – pavadinkime ją karo-centrine, žinoma, nebuvo be pagrindo, nes pilietinis karas Ruandoje vyko, tačiau, kaip ir kitų genocidų atvejais, jis tarnavo kaip dūmų uždanga siekiui sunaikinti visus tutsius, o ne priežastis⁶⁵. Toks karo-centrinis požiūris, be abejo, nebuvo Lietuvos žiniasklaidos suformuotas, bet perimtas. Kaip pastebi G. Prunier, „Daugelis užsienio stebėtojų [genocido vykstant] buvo linkę painioti karą ir genocidą ir netgi teigti, kad pirmasis nulėmė antrąjį“, o JT mechanškai ragino abi puses „nutraukti žudynes“⁶⁶.

Charakteringas 1994 m. gegužės 2 d. „Panoramos“ reportažo tekstas, kuriame nuskamba formuluotė „tarpetinės skerdynės“:

Tanzanijos mieste Arušeje šalies prezidento iniciatyva įvyks Ruandos patriotinio fronto ir Ruandos vyriausybės derybos. Svarbiausias susitikimo tikslas – pasiekti, kad kovojančios šalys tučtuojau nutrauktų ugnį visuose Ruandos rajonuose ir apsvarstyti klausimus, susijusius su naujos koalicinės vyriausybės

⁶⁵ Adam Jones. (2006). *Genocide: A Comprehensive Introduction*. Routledge, p. 49.

⁶⁶ Gerard, Prunier. (1997). *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*, Columbia University Press, p. 269.

*sudarymu. Tuo tarpu pabėgėlių iš tarpetninių skerdynių apimtos Ruandos skaičius Tanzanijoje viršija 500 tūkstančių, šimtai tūkstančių ruandiečių ieško prieglobsčio Zaire ir Burundyje*⁶⁷.

Kai kuriose žinutėse galima aptikti nemažai labai painių formuluočių, atsiradusių galbūt dėl originalių tekstų netikslumo, o gal ir vertimo problemų. Jos turėjo apsunkinti smalsesnio skaitytojo supratimą, kas išties vyko Ruandoje, karas ar genocidas (ir koks santykis tarp jų), kas yra tos kovojančios „pusės“, „žmonės“, „ruandiečiai“, koks santykis tarp kovojančių ir žudančių. Pavyzdžiui, birželio 8 d. *Atgimime* rašyta (paryškinimai autoriaus – Z. V.):

*Jungtinės Tautos praėjusį antradienį pareiškė kovojančioms Ruandos pusėms protestą dėl jų žiaurumo. Agentūros AP duomenimis, per savaitgalį Ruandos pietuose, Raudonojo kryžius stovyklose, žuvo 500 žmonių. Šalies sostinėje Kigalyje praėjusį antradienį tęsiasi mūšiai <...>. Pranešama, kad Kabgajyje nuolat yra aukų. Stovyklose gyvenantys žmonės žurnalistams ne kartą sakė, kad jų draugai kiekvieną dieną dingsta iš stovyklos ir niekas daugiau jų nemato. JT duomenimis, dauguma stovyklų gyventojų kilę iš tutsi genties*⁶⁸. *Ši gentis, sudaranti daugumą Ruandos Patriotinio Fronto karių, kovoja su hutų armija daugiau kaip mėnesį. Per tą laiką žuvo 200 tūkst. žmonių*⁶⁹.

⁶⁷ Panoramos archyvai. Užsienio naujienų apžvalga. (1994, gegužės 2). Prieiga internete: <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000176499/panoramos-archyvai-uzsienio-ivykiu-apzvalga?episode=1506936&season=%2Fmediateka%2Fvideo%2Fpanoram-os-archyvas%2F1994>

⁶⁸ Dažnai popularioje literatūroje pasitaikantis „hutų“ ir „tutsių“ įvardinamas kaip „genčių“ – nėra tikslus. Tai buvo veikiau skirtingais verslais – žemdirbyste ir ganomąja gyvulininkyste – užsiėmusios iki kolonijinio laikotarpio integralios socialinės grupės, kalbančios ta pačia bantų šeimos kalba. Iki belgų vykdytos kolonizacijos ribos tarp hutų ir tutsių buvo santykinai atviros, t.y. įgiję gyvulių ir įtakos hutai galėjo tapti tutsiais ir atvirkščiai. Daugiau žr. Mahmood Mamdani. (2002). *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism and the Genocide in Rwanda*, Princeton University Press, p. 41–75.

⁶⁹ Jungtinės Tautos pareiškė... (1994, birželio 8). In: *Atgimimas*, Nr. 23.

Svarbu pastebėti, kad liepos viduryje spaudos dėmesys imamas fokusuoti jau į pabėgėlių temą, o genocido faktas nuėjo į antrą planą. Šiuo laikotarpiu daug dėmesio skiriama prancūzų karinei misijai Ruandoje, kurios vaidmens suvokimas skaitytojui galėjo sukelti sunkumų ir iki šiol yra vertinamas kontraversiškai. Kaip žinoma, operacija „Turquoise“ tarsi siekta apsaugoti civilius, šalyje įsteigiant saugias zonas, tačiau faktiškai tai reiškė nuo RPF besitraukiančių hutų, tarp kurių buvo daug žudynių vykdytojų, „apsaugą“⁷⁰.

Liepos 7 d. *Respublikoje* publikuotame straipsnyje cituojamas šios šalies užsienio reikalų ministras, teigęs, kad jie ruošiasi ginti taikius gyventojus ir kad šaudys, bet tik tada, „jei ginkluotos sukilėlių grupės (t. y. RPF – Z. V.) puls gyventojus“⁷¹. Taigi matome „ginkluotų sukilėlių grupių“ ir „gyventojų“ supriešinimą. Liepos 16 d. *Lietuvos aide* taip pat pasirodo žinutė, kurioje išnyra dviprasmiška formuluotė: „Prancūzijos kariai *gina* (išskirta mano – Z. V.) apie 1 mln. pabėgėlių“⁷².

Liepos 15 d. *Respublikos* straipsnyje „Ruandiečiai palieka šalį“ informuojama, kad per Zairo sieną plūsta „tūkstančiai Ruandos pabėgėlių“, patikslinant, jog „daugiausia bėga hutai“ ir būtent nuo grėsmę keliančio RPF⁷³. Priežastys, kodėl „hutai bėga“ – neiškinamos. Liepos 25 d. *Respublikos* publikacijoje vėlgi kalbama apie abstrakčius „ruandiečių pabėgėlius“, nekeliant klausimo, kas jie tokie, kodėl bėga ir nuo ko⁷⁴. Teigiama, kad bijomasi grįžti į pilietinio karo nuniokotą šalį (faktiškai, vengiant atsakomybės už masinį dalyvavimą bendrapiliečių žudynėse⁷⁵).

Respublika liepos 20 d. vieną iš straipsnių iliustruotas fotografija, kurioje užfiksuotas prancūzų karys, duodantis pabėgėliui maisto. Nuotraukos aprašas informuoja apie abstrakčius „ruandiečių pabėgėlius“,

⁷⁰ Romeo Dallaire. (2003). *Shake Hands with the Devil*, p. 454–457.

⁷¹ Prancūzija patvirtina neutralumą. (1994, liepos 7). In: *Respublika*, Nr. 132.

⁷² Ruanda. Saugumo taryba ragina skubiai paskelbti paliaubas. (1994, liepos 16). In: *Lietuvos aidas*, Nr. 138.

⁷³ Ruandiečiai palieka šalį. (1994, liepos 15). In: *Respublika*, Nr. 139.

⁷⁴ Ruanda: pabėgėlių stovyklose siaučia cholera. (1994, liepos 25). In: *Respublika*, Nr. 147.

⁷⁵ Gerard, Prunier. (1997). *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*, Columbia University Press, p. 265–268.

kurie bėga iš šalies „gelbėdamiesi nuo mirties“ ir „tarpusavio skerdy- nių“: „Jau kelintą savaitę nedidelės Afrikos šalies – Ruandos kaimynės stebi nesibaigiantį pabėgėlių srautą per sienas. Zaire jau susikauptė apie pusę milijono ruandiečių pabėgėlių, kurie gelbstisi nuo mirties (...)“⁷⁶.

Nuosekliai skaitant visų dienraščių publikacijas, matyti, ir tai būtina pabrėžti, kad liepos mėnesį hutų pabėgėlių stovyklose kilusi choleros epidemija iškart užgožė ką tik pasibaigusių masinių tutsių genocido ir nuosakiųjų hutų žudynių faktą, t. y. spaudos dėmesys nukrypo į ligas, pasibaisėtinas stovyklų sąlygas ir humanitarinę katastrofą, o klausimai apie genocido pradžią, procesą, priežastis tapo antraplanės. Tuo tarpu balandžio – birželio mėnesiais masinių žudynių problemą gožė kalbėji- mas apie karo veiksmus.

Krenta į akis ir tai, kad labai mažai dėmesio buvo skiriama sisteminės hutų diskriminacijos belgų kolonijinio valdymo metu (1919–1962) analizei, kuris, kaip žinia, remdamasis pseudomokslinėmis teorijomis, sukonstravo, tutsių kaip „rasiškai“ pranašesnių mitą (kuriuo įtikėjo abi socialinės grupės: ir tutsiai, ir hutai), protegavo tutsius ir taip dėjo ide- ologinius bei politinius pagrindus tutsių žudynėms Ruandoje 1959, 1963–1964 m., hutų žudynėms Burundyje 1972 m., ir 1994 m. geno- cidui Ruandoje⁷⁷.

Išvados

Lietuvos nacionalinė periodinė spauda į tutsių genocido ir nuosai- kiųjų hutų žudynių pradžią reagavo operatyviai ir išlaikė dėmesį iki 1994 m. rugpjūčio pabaigos – pabėgėlių stovyklų laikotarpio. Vis dėlto šiam įvykiui visose nagrinėtose žiniasklaidos priemonėse skirta gerokai mažiau dėmesio nei kitoms tarptautinėms naujienoms, o informavimas rėmėsi daugiausia užsienio naujienų agentūrų retransliavimu. Origina- laus turinio beveik nebuvo, išskyrus lietuvio, organizacijos „Gydytojai

⁷⁶ Jau kelintą savaitę... (1994, liepos 20). In: *Respublika*, Nr. 143.

⁷⁷ Gerard, Prunier. (1997). *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*, Columbia University Press, p. 26–35, 38–39.

be sienų“ nario liudijimus, kurie, kartu su kun. Bruno Schulzo veikla, buvo vienintelės Ruandą ir Lietuvą siejusios jungtys.

Visais atvejais didžiąją publikacijų apie genocidą Ruandoje dalį sudarė trumpi informaciniai pranešimai, kurie rodė redakcijų siekį (ir galimybes) pirmiausia informuoti, o ne reflektuoti įvykius – perduoti, o ne kurti santykį. Šiuo požiūriu santykinai išsiskyrė *Lietuvos aidas*, pateikęs daugiausia originalaus turinio, formulavęs emociškai paveikesnius straipsnių pavadinimus, nors informacijos tikslumu, išsamumu ir publikavimo reguliarumu išsiskyrė *Lietuvos rytas*, o vaizdingumu – *Respublika*.

Nors „genocido“ sąvoka publikacijose išnirdavo – dažniausiai ją vartojo *Lietuvos aidas* – daugumoje straipsnių dominavo „piliетinio konflikto“, „piliетinio karo“, „gentinio karo“ terminai, o pagrindiniais veikėjais įvardinami „armija“, „sukarintos grupuotės“ ir „sukilėliai“. Tai kūrė karo centrišką įvykių paveikslą, žudynes vertinant kaip lydimąjį arba šalutinį karo efektą. Be to, hutai ir tutsiai dažniausiai buvo pristatomi kaip „etninės grupės“ ar „gentys“, kas formavo archaiškos genčių kovos vaizdinį, o ne suvokimą, kad vyksta tyčinis, sistemingas vienos grupės žmonių žudymas.

Genocidas Ruandoje niekaip nebuvo siejamas su Lietuvos istorine patirtimi ar galimu Lietuvos įsitraukimu ir humanitarine pagalba, tarsi Lietuva būtų kitoje geopolitinėje orbitoje – nei Rytuose, nei Vakaruose. Tikėtina, kad tokią prieigą lėmė menki politiniai ir asmeniai ryšiai su Ruanda, riboję galimybes kurti artimesnį ir empatiškesnį santykį ir tuo metu Lietuvos išgyvenamas įtemptas pereinamasis laikotarpis, skatinęs fokusuotis į vietos ir regiono problemas.

Reikšminga ir tai, kad publikacijose aukos beveik niekada neįgijo individualaus balso – nė viena jų neįvardinama vardu, – kitaip nei politikai, karo vadai ar gelbėtojai. Toks aukų nuasmeninimas stiprino genocido kaip tolimo geopolitinio konflikto „kažkur Afrikoje“, o ne konkrečių žmonių tragedijos suvokimą Lietuvos viešojoje erdvėje, sykiu siaurino moralinės vaizduotės bei galimo veiksmo ribas.

Šaltiniai

Afrika: kova dėl valdžios. Du prezidentai vienu šūviu. (1994, balandžio 8). In: *Respublika*, Nr. 68, p. 13.

Afrikoje karo epidemija plečiasi. (1994, rugpjūčio 16). In: *Respublika*, Nr. 166, p. 14.

Amerika teikia paramą Ruandos pabėgeliams. (1994, rugpjūčio 1). In: *Lietuvos rytas*, Nr. 149, p. 3.

Redakcijos skiltis. Ar Vakarai nepasimokė iš istorijos? (1994, balandžio 22). In: *Lietuvos aidas*, Nr. 79, p. 5.

Balkūnas Vidmantas. (2023, sausio 8). Nežinomas lietuvių herojus Andrejus pasaulio karuose išgelbėjo šimtus žmonių. Prieiga internetu: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nezinomas-lietuviu-herojus-andrejus-pasaulio-karuose-isgelbejo-simtus-zmoniu-55-1986276>

Barauskas Remigijus. (1994, liepos 7). Biliardinė virto tvirtove. In: *Respublika*, Nr. 132, p. 5.

BBC. On This Day. Prieiga internetu: <http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/years/1994/default.stm>

CNN. *Time Capsule: A Multimedia Yearbook 1994*. Prieiga internetu: https://archive.org/details/CNN_Time_Capsule_1994

Democracy Now. Refusing to Call It Genocide. (2014, balandžio 7). Prieiga internetu: <https://www.democracynow.org>

Gelbėtojai nevykėliai. (1994, liepos 26). In: *Respublika*, Nr. 148, p. 15.

Gibbs Nancy. (1994, rugpjūčio 17). Paliktos šalies skausmas. In: *Atgimimas*, Nr. 32, p. 10–11.

Jau kelintą savaitę... (1994, liepos 20). In: *Respublika*, Nr. 143, p. 15.

Joel Billy. (1989). We Didn't Start the Fire“. Prieiga internetu: https://www.youtube.com/watch?v=eFTLKWw542g&list=RDeFTLKWw542g&start_radio=1

Jungtinės Tautos pareiškė..., (1994, birželio 8). In: *Atgimimas*, Nr. 23, p. 10.

Karas Ruandoje: iš Kigalio išvyko Jungtinių Tautų pasiuntinys, šalyje vėl prasidėjo kovos. (1994, gegužės 27). In: *Lietuvos rytas*, Nr. 103, p. 8.

Lietuvos Respublikos Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas Nr. XI-3670. (1990, vasario 9). Prieiga internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.18858?jfwid=-j98sgo3b5>

Nėra žodžių apsaukti Ruandos vaikų kančioms. (1994, birželio 18). In: *Lietuvos aidas*, Nr. 119, p. 6.

Pagalba nepasiekia pabėgėlių. (1994, liepos 27). In: *Lietuvos rytas*, Nr. 145, p. 9.

PBS. Interviu su Boutros Boutros-Ghali. (2004, sausio 21). Prieiga internetu: <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/ghosts/interviews/ghali.html>

Ruanda: pabėgėlių stovyklose siaučia cholera. (1994, liepos 25). In: *Respublika*, Nr. 147, p. 14.

Prancūzija patvirtina neutralumą. (1994, liepos 7). In: *Respublika*, Nr. 132, p. 13.

Ruanda: chaosas ir mirtis. (1994, balandžio 23). In: *Lietuvos aidas*, Nr. 79, p. 6.

Ruanda: karas, kurio nemato pasaulis. (1990, gegužės 20). In: *Respublika*, Nr. 98, p. 11.

Ruanda: lenktynės su mirtimi. (1994, rugpjūčio 3). In: *Respublika*, Nr. 155, p. 14.

Ruanda: pragaras žemėje. (1994, liepos 19). In: *Respublika*, Nr. 142, p. 12.

Ruanda. Saugumo taryba ragina skubiai paskelbti paliaubas. (1994, liepos 16). In: *Lietuvos aidas*, Nr. 138, p. 6.

Ruanda: sostinės gatvėse apkasai, o juose – svirpliai. (1994, balandžio 16). In: *Lietuvos aidas*, Nr. 74, p. 6.

Ruanda: sukilėliai jau sostinėje. (1994, liepos 5). In: *Respublika*, Nr. 131, p. 12.

Ruandiečiai palieka šalį. (1994, liepos 15). In: *Respublika*, Nr. 139, p. 15.

Ruandoje liejasi kraujas. (1994, balandžio 9). In: *Lietuvos aidas*, Nr. 69, p. 6.

Ruandoje žuvo trys ministrai ir 11 Jungtinių Tautų karių. (1994, balandžio 9). In: *Lietuvos rytas*, Nr. 60, p. 7.

Ruandos Patriotinio fronto sukilėliai jau užėmė šalies sostinę. (1994, balandžio 14). In: *Lietuvos rytas*, Nr. 72, p. 6.

Ruandos sostinėje nesiliauna kovos tarp armijos ir sukilėlių. (1994, gegužės 5). In: *Lietuvos rytas*, Nr. 87, p. 7.

Ruanda: tutsių genocidas tęsiasi. (1994, balandžio 28). In: *Lietuvos aidas*, Nr. 82, p. 6.

Ruandos žemė jau persisotino krauju. (1994, gegužės 4). In: *Lietuvos aidas*, Nr. 86, p. 6.

Respublikos informacija. Širvintos – fronto linija. (1994, liepos 13), Nr. 138, p. 1.

Skerdynės Ruandoje baigia pavirsti genocidu. (1994, gegužės 6). In: *Lietuvos Aidas*, Nr. 88, p. 6.

Slavuckis Andrejus. (1994, rugpjūčio 13). Lietuvos gydytojas apie didžiausią amžiaus Afrikos tragediją. In: *Lietuvos aidas*, Nr. 158, p. 7.

Slavuckis Andrejus. (1994, rugpjūčio 22). Ruanda – Afrikos svarstyklių lėkštė, ant kurios dedamos žmonių kančios. In: *Lietuvos rytas*, Nr. 167, p. 13.

Sukilėliai puola, o armija kontratakuoja. (1994, birželio 7). In: *Lietuvos rytas*, nr. 110, p. 8.

Sukilėliai užėmė strateginį Ruandos miestą. (1994, birželio 14). In: *Lietuvos rytas*, Nr. 115, p. 9.

Tragedija San Marine. (1990, gegužės 3). In: *Respublika*, Nr. 85, p. 1–2.

Vakariečiai sparčiai evakuojami iš Ruandos, kur žudoma netgi ligoninėse. (1994, balandžio 12). In: *Lietuvos rytas*, Nr. 70, p. 7.

LRT laidos „Panorama“ užsienio naujienų siužetai:

1994-04-07

<https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000175887/panoramos-archyvai-uzsienio-ivykiu-apzvalga?episode=1505880&season=%2Fmediateka%2Fvideo%2Fpanoramos-archyvas%2F1994>

1994-04-10

<https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000161933/panoramos-archyvai-uzsienio-ivykiu-apzvalga?episode=1470012&season=%2Fmediateka%2Fvideo%2Fpanoramos-archyvas%2F1994>

1994-04-12

<https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000176188/panoramos-archyvai-uzsienio-ivykiu-apzvalga?episode=1506211&season=%2Fmediateka%2Fvideo%2Fpanoramos-archyvas%2F1994>

1994-04-15

<https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000176062/panoramos-archyvai-uzsienio-ivykiu-apzvalga?episode=1506070&season=%2Fmediateka%2Fvideo%2Fpanoramos-archyvas%2F1994>

1994-04-19

<https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000176090/panoramos-archyvai-uzsienio-ivykiu-apzvalga?episode=1506098&season=%2Fmediateka%2Fvideo%2Fpanoramos-archyvas%2F1994>

1994-05-02

<https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000176499/panoramos-archyvai-uzsienio-ivykiu-apzvalga?episode=1506936&season=%2Fmediateka%2Fvideo%2Fpanoramos-archyvas%2F1994>

1994-05-04

<https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000176453/panoramos-archyvai-uzsienio-ivykiu-apzvalga?episode=1506884&season=%2Fmediateka%2Fvideo%2Fpanoramos-archyvas%2F1994>

1994-05-17

<https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000179068/panoramos-archyvai-uzsienio-ivykiu-apzvalga?episode=1513174&season=%2Fmediateka%2Fvideo%2Fpanoramos-archyvas%2F1994>

1994-05-30

<https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000176800/panoramos-archyvai-uzsienio-ivykiu-apzvalga?episode=1507322&season=%2Fmediateka%2Fvideo%2Fpanoramos-archyvas%2F1994>

1994-05-31

<https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000176770/panoramos-archyvai-uzsienio-ivykiu-apzvalga?episode=1507266&season=%2Fmediateka%2Fvideo%2Fpanoramos-archyvas%2F1994>

1994-06-23

<https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000183068/panoramos-archyvai-uzsienio-ivykiu-apzvalga?episode=1528029&season=%2Fmediateka%2Fvideo%2Fpanoramos-archyvas%2F1994>

1994-06-24

<https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000177086/panoramos-archyvai-uzsienio-ivykiu-apzvalga?episode=1508223&season=%2Fmediateka%2Fvideo%2Fpanoramos-archyvas%2F1994>

1994-07-28

<https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000185445/panoramos-archyvai-uzsienio-ivykiu-apzvalga?episode=1539948&season=%2Fmediateka%2Fvideo%2Fpanoramos-archyvas%2F1994>

Literatūra

African rights. (1995) *Rwanda: Death, Despair, and Defiance*. African rights. Anušauskas Arvydas. (2001). Genocido sąvoka Lietuvos istorijoje. *Genocidas ir rezistencija*, Nr. 10, p. 105–108.

Babiker I. E., J. L. Cox, and McMiller P. (1980). The Measurement of Cultural Distance and Its Relationship to Medical Consultations, Symptomatology and Examination Performance of Overseas Students at Edinburgh University. In: *Social Psychiatry*, Vol.15, p. 109–116.

- Bachmann Klaus. (2025). *The Genocide in Rwanda in Comparative Perspective: Death and Survival on the Lake Kivu Shore*, Routledge.
- Bourdieu Pierre. (1996). *On Television*. New York: The New Press.
- Carr Edward H. (1999). *Kas yra istorija*. Vilnius: Vaga.
- Chalk Frank; Jonassohn Kurt. (1990). *The History and Sociology of Genocide*. Yale University Press, 479 p.
- Dallaire Romeo. (2004). *Shake Hands With the Devil. The Failure of Humanity in Rwanda*, New York: Grand Central Publishing.
- Entman Robert M. (1993). Framing. Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*, Vol. 43 (4), p. 51–58.
- Gilboa Eytan. (2005). The CNN Effect: The Search for a Communication Theory of International Relations. *Political Communication*, 22(1), p. 27–44.
- Guichaoua Andre. (2020). Counting the Rwandan Victims of War and Genocide: Concluding Reflections. *Journal of Genocide Research*, Vol. 22 (1), p. 125–141.
- Jones Adam. (2006). *Genocide: A Comprehensive Introduction*. Routledge.
- Ibarra Carlos F. (2006). The Culture of Terror and Cold War in Guatemala. *Journal of Genocide Research*, 8(2), June, p. 191–208.
- Vytautas Kavolis. (1994). *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga.
- Kruglak Theodore E. (1962). *The Two Faces of TASS*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lemkin Raphael. (2013). *Totally Unofficial: The Autobiography of Raphael Lemkin*. Ed. by Donna-Lee Frieze. New Haven: Yale University Press, 2013.
- Luhmann Niklas. (2000). *The Reality of Mass Media*. Stanford: Stanford University Press.
- McLuhan Marshall. (1994). *Understanding Media. The Extensions of Man*. Massachusetts Institute of Technology.
- Mamdani Mahmood. (2002). *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism and the Genocide in Rwanda*, Princeton University Press.
- Mažeikis Gintautas. (2018). *Dvasios niekšybė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Prunier Gerard. (1997). *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*, Columbia University Press.
- Prunier Gerard. (2008). *Darfur: A 21st Century Genocide*. Cornell University Press.
- Shoemaker Pamela J., and Vos Timothy P. (2009). *Gatekeeping theory*. Routledge.

Thompson Allan. (Ed). (2007) *The Media and the Genocide*. Pluto Press.

Verschave Xavier. (1994). *Complicité de genocidé? La politique de la France au Rwanda*. Paris: La Decouverte.

White David M. (1950). The „Gate Keeper“: A Case Study in the Selection of News. *Journalism Quarterly* 27(3), p. 383–390.